

EKONOMİ

Prof. Dr. Kamil ALAKUŞ

OMÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi

İstatistik Bölümü

Samsun-2020

III. BÖLÜM

KITLIK VE EKONOMİK TERCİH

III.1. Giriş

Kıtlık, ekonomi biliminin çözmeye çalıştığı temel sorundur. Kıtlık sorunu, beraberinde ekonomik tercih ve fırsat maliyeti kavramlarının incelenmesini de gerektirir. Bu bölümde ekonominin temelini oluşturan bu kavramlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

III.2. Temel Ekonomik Sorunlar

Her toplumun cevap bulması gereken bazı temel ekonomik sorunları vardır. Bunlar; hangi mallar, nasıl ve kimin için üretileceği sorunlarıdır.

Hangi mallar? Hangi malların üretileceği sorununun çözümünde; toplum, mevcut kaynaklar ve sahip olduğu teknoloji kısıtlamaları önemli rol oynar. Toplum, mevcut kaynakları ve sahip olduğu teknoloji ile belirli bir zamanda çok sayıda mal bileşimini istediği kadar üretemez. Kıt kaynakların en etkin bir biçimde kullanıldığı bir dünyada, bir maldan daha fazla üretebilmek için başka bir maldan daha az üretmek gerekmektedir. Bu nedenle mevcut kaynaklar ve teknoloji ile hangi malların ne oranda üretileceğinin kararlaştırılması gerekir.

Nasıl? Hangi malların üretileceğine karar verildikten sonra, sıra bu malların nasıl üretileceği sorununu çözmeye gelir. Bu sorun, üretim teknolojisi ve üretimin organize edildiği ekonomik sistemle yakından ilişkilidir. Çoğu mal, çok sayıda farklı kaynak ve teknolojilerle üretilebilir. Bu nedenle, öncelikle hangi kaynakların, hangi malların üretiminde ve hangi teknoloji ile üretileceğinin belirlenmesi gerekir. Zira bu yapılmadığında, bazı ürünler elde kalırken, bazıları ise yetmeyebilir.

Kimin için? Nasıl üretileceği ile ilgili sorular çözümü karara bağlandıktan sonra, sıra bu mallar kimin için üretilecek sorunundadır. Bunu anlamı ise bir malı satın almak isteyen ve satın alma gücü olan herkesin istediği mal ve hizmeti her istediğinde bulabilmesidir. Ayrıca üretilen mal ve hizmetlere olan talep, toplumun gelir dağılımı ile yakından ilişkili olduğundan gelir dağılımının nasıl olacağı da bu tercihlerin belirlenmesinde önemli rol oynar. Kısaca söylemek gerekirse; gelir adil bir biçimde mi dağıtılacak, yoksa fakir daha fakir zengin daha zengin mi olacak önermesinin kararlaştırılması gereklidir.

III.3. Alternatif Ekonomik Sistemler

Temel Ekonomik Sorunlar bölümündeki üç temel ekonomik sorun, her toplumun ortak sorunudur. Ancak bu temel sorunların çözüm yolu ve yöntemleri toplumdan topluma farklılık gösterir. Toplamların bu tür sorunların çözümünde kullanabilecekleri farklı mekanizmaları içeren farklı ekonomik sistemler mevcuttur. Bu farklı sistemleri; **piyasa ekonomisi, kumanda ekonomisi ve karma ekonomi** olarak üç gruba ayırmak mümkündür.

Piyasa ekonomi sisteminde, üç temel sorunu çözümü; üretici ve tüketicilerin faaliyetleri ile belirlenir. Yani fiyatlar, piyasalar, kâr ve zararlar, teşvikler ve ödüller gibi çeşitli unsurlar belirler. Hangi mallar üretilecek sorununu, firmalar en fazla kâr elde edecekleri malları üreterek çözerler. Nasıl üretilecek sorununu, en düşük maliyetle üretime imkan sağlayan üretim teknikleri seçilerek çözölür. Malların kimin için üretildiği sorununu ise insanların, emek ve diğer mülkiyet haklarından elde ettikleri ücret ve diğer gelirlerini nasıl harcayacaklarını kararlaştırmalarıyla çözümlenir.

Temel ekonomik sorunların çözümünde kullanılabilecek ikinci ekonomik sistem, **Kumanda ekonomileridir**. Kumanda ekonomi sisteminde, üretim ve dağıtımla ilgili bütün önemli kararlar devlet tarafından alınır. Katı kumanda ekonomi sistemlerinde devlet, bu üç temel sorunun çözümü için insanlara neleri yiyip içeceğini, malların nasıl üretilmesi gerektiğini ve kimin nasıl yaşaması gerektiğini emrederek çözmeye çalışır. Yapılan bu düzenlemenin başarılı olabilmesi için ihtiyaçların, tercihlerin ve üretim yöntemlerinin merkezi planlama otoritesince çok iyi bir biçimde saptanması gerekir. Bu yapılmadığında üretin tüketimle uyuşmaz.

Gerek piyasa ekonomi sistemi ve gerekse de kumanda ekonomi sistemi olsun gerçek yaşamda tam olarak uygulanamayan sistemlerdir. Bu sistemlerin yerine yaygın olarak gözlenen ekonomik sistem, **karma ekonomidir**. Karma ekonomide, hem kumanda ve hem de piyasa ekonomisinin çeşitli araçları kullanılır. Karma ekonomi sisteminde devletin görevi, ekonomik yaşamın yasal çerçevesini belirlemektir. Ayrıca devlet güvenlik ve eğitim gibi kamu hizmetlerini karşılamakta, fakat çoğu kararlar piyasa mekanizması yardımıyla alınmaktadır.

III.4. Kıtlık ve Tercih

Kıtlık, tercih ve fırsat maliyeti ekonomi biliminin temel konuları arasında yer alır. Özellikle kıtlık sorununun varlığı ekonomilerin üç temel ekonomik sorunla yüz yüze gelmelerinin nedenidir.

Kıtlık, insan ihtiyaçlarının, bunları karşılamak için kullanılan kaynaklardan daha fazla olması nedeni ile ortaya çıkar. Kıtlık nedeni ile istenilen her şeye sahip olmak mümkün değildir. Bununla birlikte istenilen bazı şeylere sahip olma imkânı da vardır. Fakat bunun için çeşitli seçenekler arasında bir tercih yapılması gerekir.

İnsanlar yaşam boyunca ya sürekli olarak tercih yaparlar ya da daha önce yaptıkları tercihlerin sonuçları ile yaşarlar. Bireysel tercihlerin yanında toplumsal ihtiyaçlara yönelik olarak toplumsal tercihlerin de yapılması gerekir. Demokratik ülkelerde, toplumsal tercihleri, halk adına parlamento yapar.

III.5. Tercih ve Fırsat Maliyeti

Kıtlık sorunu nedeniyle çeşitli seçenekler arasında bir tercih yapma zorunluluğu, bazı seçeneklerin ortadan kalkmasına neden olabilir. Kısaca insanların arzu ve istekleri genellikle sahip oldukları kaynaklardan fazla olduğu için yaptıkları her şeyin bir fırsat maliyeti vardır.

Fırsat maliyeti, sadece bireysel kararlarla ilgili değildir. Aynı zamanda bir ekonomiyi tümüyle ilgilendiren kararlarla da ilişkilidir.

III.6. Üretim İmkânları Eğrisi (ÜİE)

Kıtlık sorunu ve bunun sonucu ortaya çıkan tercih yapma zorunluluğu, ÜİE yardımı ile açıklanabilir. Dönüşüm eğrisi de denilen **ÜİE, belli bir süre içerisinde mevcut tüm kaynaklar ve teknoloji ile üretilebilecek nihai mal ve hizmetlerin alternatif bileşimlerini gösterir.**

ÜİE iki temel ilkeyi tanımlar. Bunlardan ilki, kıt kaynaklar ile belli bir zaman dilimi içerisinde üretilecek miktarın bir sınırının olmasıdır. İkincisi ise fırsat maliyetlerini (yani; daha çok arzulanan bir malın üretim miktarının, ancak diğer bir malın potansiyel üretimini azaltarak gerçekleştirilebileceğidir).

Ekonominin en basit modellerinden biri olan ÜİE üç temel varsayıma dayanır. Bu varsayımlara göre; **a) Toprak, emek, sermaye ve girişimcilik gibi farklı kaynakların miktarı sabittir. Ancak bu miktarlar farklı üretim türleri arasında tahsis edilebilirler.** Örneğin, nispeten daha az vasıflı işgücü tarım kesiminde, otomobil montajında ve petrol istasyonunda çalışabilir. **b) Kaynakların kalitesi ve teknoloji sabittir. c) Tüm kıt kaynaklar tam olarak ve etkin bir şekilde kullanılmaktadır.**

Bu varsayımlar altında ÜİE ile ilgili iki durum söz konusu olabilir. Bunlarda ilkinde, iki mal arasında sabit fırsat maliyeti, ikincisinde ise iki mal arasında değişen fırsat maliyeti geçerli olabilir. Bu durumu basitlik sağlamak amacıyla ekonominin televizyon (tv) ve bilgisayar (BI) gibi

sadece iki mal ürettiğini varsayarak açıklamaya çalışalım. Önce iki mal arasında sabit fırsat maliyetinin, yani doğrusal ÜİE'nin olduğu durumu ele alalım.

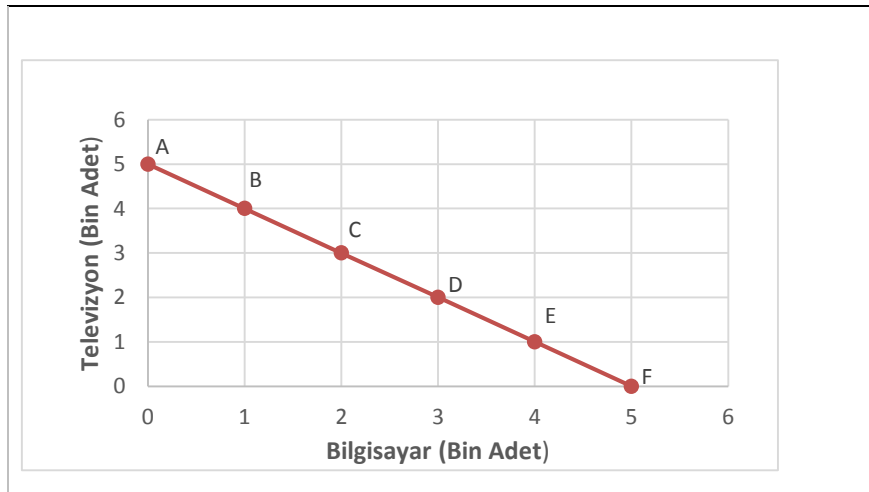
III.6.1. Doğrusal Üretim İmkânları Eğrisi (DÜİE)

Burada ÜİE'nin temel üç varsayımına ilaveten iki varsayım: **a)** Bir Tv'nin fırsat maliyeti bir bilgisayardır. Yani bir fazla tv üretmek için bir eksik bilgisayar üretilir. **b)** Tv ile bilgisayar arasındaki fırsat maliyeti, mallardan biri daha fazla üretildiğinde sabit kalır. Tablo 3,1'de sabit kaynaklarla üretilebilecek farklı tv ve bilgisayar bileşimleri görülmektedir.

Tablo 3.1 Tv ve Bilgisayar Üretim İmkânları.

Bileşim	Yıllık Tv Üretimi (Bin Adet)	Yıllık Bilgisayar Üretimi(Bin Adet)
A	5	0
B	4	1
C	3	2
D	2	3
E	1	4
F	0	5

Tablo 3.1'den görüldüğü gibi iki malların üretilebileceği altı farklı bileşim söz konusudur. Kaynaklar tv üretiminden bilgisayar üretimine kaydırıldıkça, tv üretimi azalmakta buna karşılık bilgisayar üretimi artmaktadır. Tabloda A'dan F'ye kadar verilen bileşimler, aslında çok sayıda bileşimlerden sadece altı tanesini göstermektedir. Bu altı bileşim noktasını bir grafik üzerinde göstermek mümkündür. Grafikte dikey eksenle üretilen tv sayıları ve yatay eksenle de üretilen bilgisayar sayıları görülmektedir.

Grafik 3.1 Doğrusal ÜİE.

Grafikten de anlaşıldığı gibi her bileşim, eğri üzerinde bir noktayı göstermektedir. Örneğin, 3 bin bilgisayar 2 bin tv üretildiği D noktası ile gösterilmektedir. A ile F noktalarını birleştiren doğruya ÜİE denir. Grafikten görüldüğü gibi ÜİE bir doğru şeklindedir. Bunun nedeni, tv ile bilgisayar üretmenin fırsat maliyetinin sabit ve birbirine eşit olmasıdır.

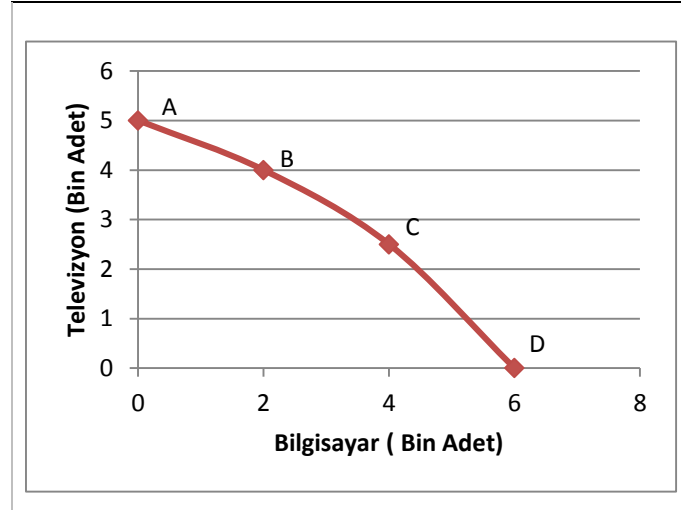
III.6.2. Orijine Göre İçbükey Üretim İmkânları Eğrisi

Doğrusal ÜİE, kıtlık ve fırsat maliyeti ilkelerini tanımlamaklar birlikte, bu eğri üretim imkânlarının oldukça iyimser bir yönünü gösterir. Ekonomide üretilen mallardan birinin üretilen miktarını artırmak için diğer malın üretim miktarı azaldığında üretim faktörlerinin bir endüstriden diğerine yeniden dağıtılması gerekir. Ancak kaynakların bir endüstriden diğerine tahsisi kolay gerçekleşen bir durum değildir. Kaynakların endüstriler arasında kaydırılmasında iki sorun ortaya çıkabilir. Bu sorunlardan ilki, gerçekten kaynakların kaydırılabilir olup olmadığı, diğeri ise kaynakların yeni endüstride ne kadar etkin olabileceğidir. Bu iki sorun, iki mal arasında değişen fırsat maliyetlerini gündeme getirir. Bu durumu açıklamak için yine tv ve bilgisayar gibi iki malın üretildiği düşünölsün. Ancak tv ile bilgisayar arasındaki fırsat maliyetinin, mallardan birinin üretim miktarı arttırıldığında değişeceği varsayölsün. Bu duruma ilişkin bazı mal bileşenleri Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2 Televizyon ve Bilgisayar Üretim İmkânları ve Fırsat Maliyetleri.

Bileşim	Yıllık Tv Üretimi (Bin Adet)	Yıllık Tv Üretimindeki Değişme (x; Bin Adet)	Yıllık Bilgisayar Üretimi (Bin Adet)	Yıllık Bilgisayar Üretimindeki Değişme (y; Bin Adet)	Fırsat Maliyeti (x/y)
A	5,0	0,0	0	0	0,00
B	4,0	1,0	2	2	0,50
C	2,5	1,5	4	2	0,75
D	0,0	2,5	6	2	1,25

Tablo 3.2’deki verilere bakıldığında üretilebilecek dört farklı tv ve bilgisayar bileşimi verilmiştir. Örneğin, B bileşimine göre 4 bin tv ve 2 bin adet bilgisayar üretilmektedir. Grafik 3.2’de bu dört bileşim sergilenmektedir. Grafikte dikey eksen de üretilen tv sayısı ve yatay eksen de üretilen bilgisayar sayısı yer almaktadır.

Grafik 3.2 Orijine göre içbükey ÜİE.

Grafik 3.2’de A ile D noktalarını birleştiren ÜİE, orijine göre içbükey bir eğridir. Bunun nedeni ise bilgisayar üretmenin fırsat maliyetinin, daha fazla bilgisayar ürettikçe artmasıdır. A noktasından B noktasına hareket edildiğinde 5 bin tv ve 0 bilgisayar üreten ekonomi şimdi 4 bin tv ve 2 bin bilgisayar üretmektedir. Bu durumda fırsat maliyeti bin adet daha az tv şeklinde kendini gösterir. Zira üretim 5 binden 4 bine düşmektedir. Bunun anlamı ise her ek bilgisayar için yarım tv üretilmeyeceğidir. Dolayısıyla her ek bilgisayarın fırsat maliyeti yarım televizyondur.

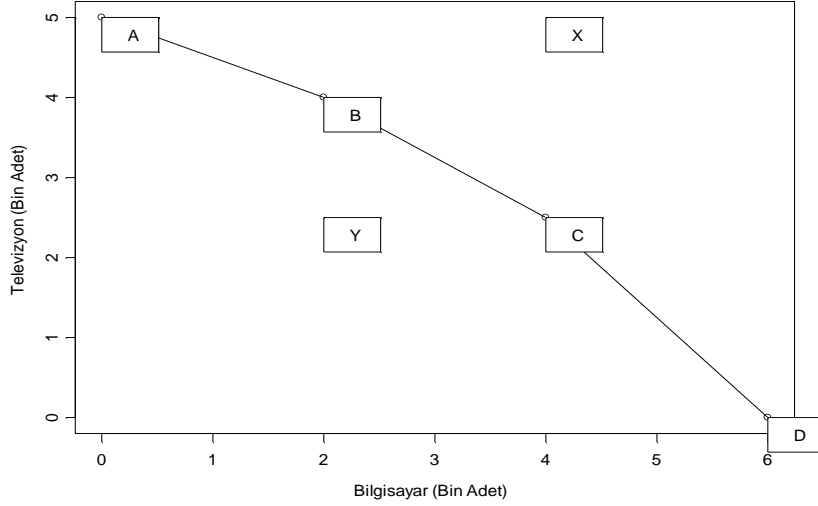
B noktasından C noktasına fırsat maliyeti 0,75 tv, C noktasından D noktasına fırsat maliyeti ise 1,25 tv olmaktadır. Kısaca bilgisayar üretimi arttıkça bilgisayar üretiminin fırsat maliyeti de artmaktadır.

Burada anlatılmaya çalışılan içbükey ÜİE, ekonominin temel yasalarından biri olan **artan fırsat maliyetleri yasasını** ifade etmektedir. Bu yasaya göre belirli bir zamanda her hangi bir maldan daha fazla üretebilmek için, toplum diğer mal ya da mallardan artan miktarlarda vazgeçmek zorundadır.

III.6.2.1 Üretim İmkânları Eğrisi İçindeki ve Dışındaki Noktalar

Televizyon ve bilgisayar üreten ekonomideki örneğe tekrar dönerek eğri içindeki ve dışındaki noktaların ne anlama geldiğini açıklamaya çalışalım. Grafik 3.3’deki ÜİE üzerindeki B ve C noktalarına ilave olarak biri eğri içerisinde (Y noktası) ve diğeri de eğri dışında (X noktası) olmak üzere iki nokta daha işaretlensin. X noktası 5 bin tv ve 4 bin bilgisayar bileşimini, Y noktası ise 2 bin 5 yüz tv ve 2 bin bilgisayar miktarını gösterebilir. Bu iki noktadan X noktasına ulaşılamaz, Y noktası ise arzulanmayan noktadır. X noktası, açıkça görüldüğü gibi A noktasından daha çok istenen noktadır. Zira bu nokta, A noktasında olduğu kadar tv ve daha

fazla bilgisayar üretilmektedir. Ne yazık ki X noktası eğri dışında kalmaktadır. Gerçekte eğri dışındaki bütün noktaların temsil ettiği bileşimleri, mevcut kaynaklar ve teknoloji ile üretmek imkânsızdır. Çünkü bu noktaların temsil ettiği üretim bileşimlerini üretecek kadar kaynak bulunmamaktadır.

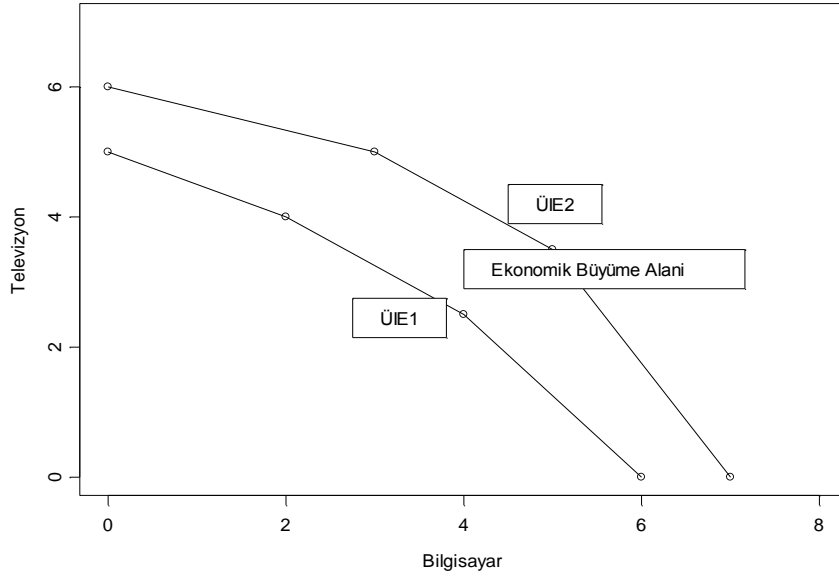
Grafik 3.3 ÜİE içindeki ve Dışındaki Noktalar.

Eğri içerisinde kalan Y noktası, X noktasından çok farklı bir durumu yansıtır. Y noktasında 2 bin beş yüz tv ve 2 bin bilgisayar üretilmektedir. Dolayısı ile bu noktanın temsil ettiği tv ve bilgisayar, mevcut kaynaklar ve teknoloji ile kolayca üretilebilir. Ancak Y noktasındaki üretim yapılırsa kaynakların bir bölümü boşa harcanıyor demektir. Bu durumda bir kısım iş gücü tamamen kullanılmıyor ya da işçiler etkin çalışmıyor demektir. Bu durum C noktasına bakılarak daha iyi açıklanabilir. C noktasında 2 bin beş yüz tv ve 4 bin bilgisayar üretilebilmektedir. Aynı şekilde B noktasında da Y noktası ile aynı sayıda bilgisayar üretilebilmekte ve üstelik daha fazla (4 bin adet) tv üretilebilmektedir. Dolayısı ile Y noktasındaki üretim bileşimi seçildiğinde kaynaklar tamamen kullanılmıyor demektir. Sonuç olarak, eğri içerisindeki hiçbir üretim bileşimini temsil eden nokta arzu edilmez. Nedeni ise mevcut kaynak ve teknolojinin tamamen kullanılmamasıdır.

III.6.2.2 Üretim İmkânları ile İlgili Diğer Konular

Üretim imkanları ile ilgili başlangıçta yapılan varsayımlar değiştirildiğinde ilginç sonuçlara ulaşılabilir. Takipte bu varsayımların değiştirilmesi durumunda neler olabileceği, varsayımlar birer birer kaldırılarak yeni durumlar incelenecektir.

a) Ekonomik Büyüme ve ÜİE: Önceki bölümlerde açıklanan ÜİE sabit değildir. Toplumların sahip oldukları kaynaklar zamanla artabileceği gibi sahip oldukları kaynakları nasıl kullanacakları konusundaki bilgileri de değişebilir. Bir ekonominin artan üretme yeteneklerine **ekonomik büyüme** denir ve ekonomik büyümede ÜİE'nin dışı doğru büyümesi ile gösterilir (sağa ve yukarı doğru). Grafik 3.4 bu durumu göstermektedir.

Grafik 3.4 Ekonomik Büyüme ve ÜİE.

ÜİE'nin, ÜİE₁'den ÜİE₂'ye kayması ile ifade edilen ekonomik büyümeyi etkileyen iki ana etmen vardır. Bunlardan birincisi, kaynakların miktarındaki artış, ikincisi ise teknolojik gelişmedir. Örnek vermek gerekirse yeni kaynakların keşfi sonucu ekonomi daha aynı mallardan daha fazla üretme imkanına sahip olabilir. Benzer biçimde üretimde kullanılan kaynaklarla ilgili bilgi ve beceri olarak tanımlanan teknolojiye gelişme sonucu toplum sabit kaynaklarla daha fazla üretme yeteneği ya da aynı miktar üretimi daha az kaynak kullanarak gerçekleştirme inkanı kazanır.

b) Etkinlik: Ekonomistler farklı etkinlikten bahsedebilirler. Burada söz konusu etkinlik, üretimdeki etkinliktir. Bir ekonominin üretimde etkin olabilmesi için belli kaynaklar ve teknoloji ile en fazla üretimde bulunması gerekir. Ekonominin nasıl etkin üretimde bulunduğu, ÜİE'nin içindeki Y noktası için söylenene bakılması yeterlidir. Ekonomi etkin olmadığı zaman kaynaklardan bazıları kullanılmıyor veya israf ediliyor demektir.